

CU PRIVIRE LA ÎNCEPUTURILE ORAȘULUI TOMIS

Constantin Preda

A te angaja să soluționezi o problemă așa de dificilă și controversată cum este aceea a datei întemeierii coloniilor grecești vest-pontice, ca de altfel și a multor altora, înseamnă a-ți asuma cu bună știință un anume risc. Avem în vedere faptul că între informațiile scrise și datele arheologice există, cel puțin în cazul orașelor de pe coasta dobrogeană a Mării Negre, decalaje de timp foarte mari. De pildă, potrivit celor transmise de Eusebiu, Histria ar fi fost întemeiată în anul 657 a.Chr. Această dată nu este nici pe departe confirmată de descoperirile arheologice de la Histria, cele mai vechi vestigii de aici datând din jurul anilor 600 a.Chr. Încercarea de a data unele fragmente ceramice la finele sec. VII a.Chr. nu este concludentă¹.

O situație oarecum similară se întâlnește și la Callatis. De la Pseudo-Scymnos aflăm că orașul Callatis a luat ființă în vremea regelui macedonean Amyntas. Dacă s-ar admite, cum adesea se și face, că ar fi de luat în considerare regele Amyntas I, atunci ar trebui să plasăm întemeierea Callatis-ului în a doua jumătate a sec. VI a. Chr.². Această dată nu este cătuși de puțin susținută de rezultatele cercetărilor arheologice. Cele mai vechi mărturii arheologice cunoscute până în prezent, reprezentate deocamdată doar de un fragment ceramic cu *grafitti* și de unele resturi de amfore, nu sunt mai vechi de începutul sec. IV a.Chr.³. Ținând seama de ansamblul descoperirilor arheologice de la Callatis, începuturile orașului nu pot fi mai vechi de finele sec. V a.Chr.⁴.

În ceea ce privește începuturile orașului Tomis dorim să facem precizarea că în această succintă încercare a noastră nu avem altă intenție decât de a puncta și fixa câteva repere și de a găsi unele explicații referitoare la ridicarea așa de târzie a coloniei tomitane la rangul de *polis* în adevăratul înțeles al cuvântului. Se admite îndeobște, pe temeuri literare scrise, destul de vagi și generale însă, ca și pe unele analogii, că Tomis-ul ar fi fost întemeiat în aceeași vreme cu Histria sau mai târziu de mijlocul sec. VI a.Chr.⁵. Dacă admitem că termenul de întemeiere este sinonim cu acela de tatonare și de stabilire a primilor corăbieri milesieni în zona viitorului oraș, atunci nu avem nici un motiv să respingem întru totul datarea mai sus amintită. Date deosebit de interesante și concludente, atât sub aspect cronologic, cât și în privința caracterului pe care îl îmbracă Tomis-ul la începuturile sale, ne oferă, în ultimă instanță, descoperirile arheologice și numismatice, intrate ceva mai târziu în sfera unor astfel de discuții.

Arheologii constănțeni au întreprins, în anii 1971 – 1974, investigații de teren în parcul Catedralei “Sfinții Petru și Pavel” din vârful peninsular al actualului oraș. Cu acest prilej s-a identificat pentru prima dată în mod clar orizontul cultural, cel mai vechi cunoscut până acum la Tomis, care se datează începând cu mijlocul sec. VI a.Chr. Acesta se caracterizează prin prezența de locuințe simple, modeste, de suprafață sau ușor adâncite, însoțite adesea de gropi de provizii în formă de clopot. În cuprinsul acestora s-au descoperit: ceramică grecească arhaică și locală, vârfuri de săgeți-monedă și monede de bronz cu roata emise de Histria. Pe baza ceramicii și a obiectelor-monedă autorii săpăturilor au datat acest prim orizont cultural în a doua jumătate a sec. VI și la începutul sec. V a.Chr. În consecință, acciași arheologi au pus acest prim strat de locuire în legătură cu începuturile istoriei și civilizației vechiului Tomis⁶. Pe aceleași temeuri se poate admite că momentul inițial al acestei faze de început poate fi plasat către mijlocul sec. VI a.Chr. Se pune astfel capăt incertitudinilor privind data înființării acestei colonii grecești.

¹ Eusebius, *Cronica*, 95, a, b; Dumitriu, Coja 1958, 69 – 92; Dumitriu 1964, 251 – 255; Alexandrescu 1962, 49 – 69; Alexandrescu 1985, 46 – 52.

² Pseudo-Scymnos, *Periegesis*, 760; a se vedea discuția problemei și bibliografia la Pippidi 1971, 38 – 39; Avram 1999, 9 – 16.

³ Popescu, 1964, 545 – 549; Buzoianu 1986, 407 – 415.

⁴ Preda 1968; Preda 1961, 275 – 303.

⁵ Regling 1910, 588 – 590; Stoian, I. 1962, 17 – 21.

⁶ Rădulescu, Scorpan 1975, 9 – 43, admit întemeierea la mijlocul sec. VI a. p.Chr., dar consideră că Tomis-ul ar fi o creație a Histriei.

Importantele descoperiri la care ne-am referit ridică și alte probleme de interes major privind, de data aceasta, caracterul începuturilor orașului Tomis și cauzele care au dus, în ultimă instanță, la menținerea așa de îndelungată la stadiul de *emporion* al acestuia. O simplă analiză a conținutului cultural al orizontului arheologic la care ne-am referit, ne îndreaptă atenția spre o serie de situații similare, dacă nu chiar identice, constatate în teritoriul rural al Histriei, precum și mai spre nord, până în zona limanului Nistrului. Atât pe platoul de vest al cetății Histria⁷, cât mai ales în așezările de la Tariverde⁸, Vișina⁹ și Sarinasuf¹⁰, s-au descoperit straturi de cultură similare, cu aceleași caracteristici și același conținut arheologic și numismatic, ca și la Tomis. O situație și mai apropiată de cea de la Tomis se întâlnește în așezarea de la Roxolani, foarte probabil vechiul Niconium, situat pe limanul Nistrului¹¹. În toate aceste centre arheologice se semnalează deopotrivă aceleași tipuri de locuințe și gropi de provizii, cu un conținut arheologic identic, sub toate aspectele, constând din ceramică grecească arhaică de import, produse ceramice locale, vârfuri de săgeți-monedă și monede de bronz cu roata, emisiuni ale Histriei. O astfel de situație include și Tomis-ul în limitele ariei de răspândire a *facies*-ului cultural cunoscut sub denumirea de Tariverde – Beidaud¹². După cum s-a mai spus, acest aspect cultural reflectă noile schimbări de ordin economic și social-politic din zona litoralului de vest al Mării Negre, care au avut loc o dată cu stabilirea în această regiune a coloniștilor greci. Același aspect cultural oglindește în mod limpede și direct raporturile ce se stabilesc între geți și noii veniți.

Ca promotor al acestor transformări se află orașul Histria, care devine, începând cu mijlocul sec. VI a.Chr., principalul centru de pe coasta de vest și de nord a Mării Negre. În teritoriul histrian, ca și în vecinătatea acestuia, are loc o concentrare a populației getice, factor esențial în avântul luat de noul centru comercial grecesc. Raporturile bune ce se stabilesc de la început între greci și autohtoni, relații care îmbracă nu numai un caracter de schimb și cultural, ci și unul politic, prin protecția acordată de basileii locali, îi permit Histriei să-și desfășoare în voie o bogată activitate comercială¹³. Numai așa se poate explica ridicarea rapidă și avântul comercial al orașului care va domina o bună bucată de vreme zona vest și nord-pontică. Histria este considerată, pe bună dreptate, primul și principalul autor al emiterii și punerii în circulație a vârfurilor de săgeți-monedă, care vor cunoaște o așa de intensă circulație de-a lungul litoralului de vest și de nord al Mării Negre¹⁴.

Descoperirea din așezarea de la Roxolani, cu vădite analogii în descoperirile arheologice de pe platoul de vest al Histriei și de la Tariverde, printre care un loc de seamă îl ocupă, pe lângă ceramica grecească și getică, vârfurile de săgeți-monedă, emisiuni de bronz și de argint din primele serii histriene, au permis autorilor săpăturilor să identifice această importantă așezare cu vechiul Niconium, socotit o colonie a Histriei. După toate probabilitățile, așezarea de la Roxolani a prezentat principalul punct de sprijin al Histriei, în sec. VI – IV a.Chr., în extinderea acțiunilor sale comerciale spre nord.

Revenind la descoperirile de la Tomis din faza sa de început, constatăm că există o similitudine, așa cum am mai spus, cu cele de la Roxolani în special, dar și cu cele de la Tariverde și Vișina. Prezența în număr mare a vârfurilor de săgeți-monedă și a monedelor cu roata, toate de proveniență histriană, în context arheologic identic și în teritoriul acesteia, ne îndreptățește să vedem o legătură strânsă și intimă, în sec. VI – V a.Chr., între cele două colonii milesiene vecine. Rezultă de aici, cu destulă claritate, că Histria a jucat un rol esențial în istoria de început a orașului Tomis, controlând întreaga viață economică și politică a acestuia¹⁵. Din aceeași documentație arheologică și numismatică reiese că Histria n-a exercitat doar o simplă tutelă asupra Tomis-ului. Identitatea, sub toate aspectele, a situației arheologice de la Constanța, cu cea întâlnită în așezările din teritoriul histrian și de la Roxolani și legătura strânsă dintre toate acestea ne-ar îndreptăți să admitem, acum cu justificate temeieri, că Tomis-ul a fost la rândul său o colonie a Histriei.

⁷ Dumitriu 1954, 363 – 450; Dumitriu 1966, 19 – 131.

⁸ Preda 1972, 77 – 87; Berciu, Preda 1958, 77 – 88; Berciu, Preda 1959, 318 – 323; Berciu, Preda 1961, 273 – 281.

⁹ Mănușu-Adameșteanu 1981, 157 – 180; Mănușu-Adameșteanu 1983, 205 – 206; Mănușu-Adameșteanu 1984, 17 – 18.

¹⁰ Săpături întreprinse de P. Alexandrescu, cu rezultate rămase încă inedite; scurte referiri în Alexandrescu 1976, 122 și Alexandrescu 1986, 24.

¹¹ Karișkovski 1966, 149 – 162, Zaginaillo 1966, 109 – 111 și 125 – 129.

¹² Prin această denumire definim caracterul pe care-l îmbracă începuturile culturii materiale getice din Dobrogea și, în general, de la Dunărea de Jos în sec. VI a. Chr., în care se oglindesc și primele contacte cu civilizația greacă arhaică; pentru Beidaud cf. Simion, Lăzurcă 1980, 37 – 54.

¹³ Pippidi 1967, 167 – 217; Pippidi 1965, 229 – 231.

¹⁴ A se vedea întreaga discuție și bibliografie la Preda 1991, 20 – 27, Preda 1998, 30 – 39.

¹⁵ Stoian 1962, 17 – 21; Poenaru Bordea 1970, 137; Poenaru Bordea 1973 – 1975, 20, unde autorul avansează ideea unei eventuale întemeieri a Tomis-ului sub egida Histriei, bazându-se pe unele descoperiri monetare.

După cum se ştie, timp de aproape trei secole, Tomis-ul nu reuşeşte să depăşească stadiul de *emporion*. O asemenea stare de lucruri este demonstrată şi de caracterul descoperirilor arheologice, care nu au nimic specific tomitan. Cu alte cuvinte, din contextul arheologic amintit nu rezultă cîtuşi de puţin că la această dată Tomis-ul s-ar fi aprovizionat cu mărfuri direct din centre greceşti din sud şi că ar fi promovat apoi relaţii de schimb majore cu populaţia getică din teritoriul învecinat. Rezultă, de asemenea, din aceleaşi date arheologice, că în această primă perioadă, Tomis-ul nu devenise un real mijlocitor şi cu atât mai puţin un centru de producţie, aprovizionarea cu produse greceşti realizându-se foarte probabil prin intermediul Histriei. Atragerea şi concentrarea populaţiei getice în zona Histriei a văduvit Tomis-ul de un partener permanent de schimb şi de un protector politic totodată, condiţii necesare trecerii de la faza de *emporion* la aceea de *polis*. În acest sens pledează absenţa, din teritoriul tomitan, a aşezărilor de tip Tariverde – Vişina. Prin urmare, o a doua cauză care a contribuit la întârzierea dezvoltării urbane a Tomis-ului rezidă în absenţa unui partener local de schimb stabil şi bine organizat pe plan economic şi social-politic, aşa cum erau geţii din teritoriul Histriei şi din vecinătatea acesteia.

În concluzie se poate admite că primii colonişti milesieni stabiliţi la Tomis au venit prin intermediul Histriei, cândva, în prima jumătate a sec. VI a.Chr. În aceste condiţii, încă de la început, Histria îşi va asigura anumite drepturi asupra târgului tomitan, folosindu-l ca punct principal de sprijin în extinderea intereselor sale comerciale de-a lungul litoralului de vest al Mării Negre în direcţia sudică. În lipsa unei pieţe de desfacere sigure şi permanente, Tomis-ul este nevoit să se mulţumească în principal cu mărfurile furnizate de Histria. Starea aceasta pare să fi durat până la începutul sec. III a.Chr., când Histria pierde treptat din importanţă.

Un moment important, care va aduce schimbări esenţiale în viaţa coloniei tomitane, îl constituie războiul din jurul anilor 260 a.Chr. dintre Histria şi Callatis pe de o parte şi Byzantion pe de alta. Din informaţiile lui Memnon aflăm că până la această dată Tomis-ul continua să se afle încă în stadiul de *emporion*¹⁶. La tutela exercitată de Histria se va adăuga, de la mijlocul sec. IV a. Chr., şi cea a Callatis-ului. Numai aşa ne explicăm implicarea celor două cetăţi vest-pontice în războiul cu Byzantion, în urma căruia acestea vor pierde controlul asupra Tomis-ului.

Descătuşarea Tomis-ului de sub monopolul celor două vecine de pe coasta dobrogeană a Mării Negre va permite acestuia să se afirme, după războiul amintit, ca un centru urban important, cu un statut de *polis*. Deschiderea unor ateliere monetare proprii, extinderea spaţiului de locuire, intensitatea relaţiilor cu lumea greacă şi cea locală anunţă de pe acum rolul însemnat pe care-l va juca oraşul în secolele următoare. În scurt timp, Tomis-ul va depăşi, sub toate aspectele, nivelul de dezvoltare al Callatis-ului şi mai ales al Histriei, aceasta din urmă intrată într-un declin din care nu-şi va mai reveni până la începutul epocii romane. În urma tuturor acestor evenimente, drumul oraşului Tomis va rămâne permanent deschis, condiţiile ulterioare permiţându-i să devină cel mai important centru grecesc din Pontul Stâng

Bibliografie

- Alexandrescu, P. 1962, *Autour de la date de foundation d'Histria*, StCl 4, 49 – 69.
 Alexandrescu, P. 1985, *Histria în epoca arhaică*, Pontica 18, 41 – 53.
 Alexandrescu, P. 1976, *Pour une chronologie des VIe – IVe siècles*, Thraco-Dacica 1, 117 – 125.
 Alexandrescu, P. 1986, *Histria în epoca arhaică (II)*, Pontica 19, 19 – 32.
 Avram, A. 1999, *Inscriptions de Scythia Mineure. Callatis et son territoire* III.
 Berciu, D., Preda, C. 1958, *Şantierul arheologic Histria. Sectorul Tariverde. Aşezare*, Materiale 4, 77 – 88.
 Berciu, D., Preda, C. 1959, *Sectorul Tariverde în Pippidi*, M. D. şi colab. *Raport asupra activităţii şantierului Histria în campania 1956*, Materiale 5, 283 – 328.
 Berciu, D., Preda, C. 1961, *Săpăturile de la Tariverde*, Materiale 7, 273 – 281.
 Buzoianu, L. 1986, *Les premières importations d'amphores timbrés dans les cités grecques de Tomis et de Callatis*, BCH, Supl. XIII, 407 – 415.
 Dumitriu, S. 1954, *Monede histriene autonome în Histria. Monografie arheologică I*, Bucureşti, 465 – 467.
 Dumitriu, S. 1964, *Tot despre data întemeierii Histriei*, SCIV 15, 2, 251 – 256.

¹⁶ Memnon, F 13 (21); cf. Stoian 1962, 17 – 21.

- Dumitriu, S. 1966, *Cartierul de locuințe din zona de vest a cetății în epoca arhaică. Săpături 1955 – 1960, Histria II*, București, 19 – 131.
- Dumitriu, S., Coja, M. 1958, *La céramique archaïque et les débuts de la cité pontique d'Histria*, Dacia, N.S. 2, 69 – 92.
- Karișkovschi, P.O. 1966, în *Materiali po arheologii severnogo Pricernomoria* 5, 149 – 162.
- Mănuclu-Adameșteanu, M. 1981, *Sondajul efectuat în așezarea antică de la Vișina, com. Jurilovca, jud. Tulcea*, Materiale Tulcea, 157 – 180.
- Mănuclu-Adameșteanu, M. 1983, *Așezarea de la Vișina, jud. Tulcea*, Materiale Ploiești, 205 – 216.
- Mănuclu-Adameșteanu, M. 1984, *Tezaurul de semne premonetare în formă de vârf de săgeată de la Vișina (com. Jurilovca, jud. Tulcea)*, SCN 8, 17 – 24.
- Pippidi, D. M. 1965, *Din istoria Dobrogei, I. Geți și greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri până la cucerirea romană*, București.
- Pippidi, D. M. 1967, *Contribuții la istoria veche a României²*, București.
- Pippidi, D. M. 1971, *I Greci nel Basso Danubio dall' età arcaica alla conquista romana*, Milano.
- Poenaru Bordea, Gh. 1970, *Discuții pe marginea câtorva monede străine din Dobrogea antică*, SCIV 21, 1, 133 – 144.
- Poenaru Bordea, Gh. 1973 – 1975, *Studiile de numismatică greacă în România între 1947 și 1974*, BSNR, 67 – 69, 121 – 123, 17 – 41.
- Popescu, Em. 1964, *Zeus Soter la Callatis*, SCIV 15, 4, 545 – 550.
- Preda, C. 1961, *Arcaeological discoveries in the Greek cemetery of Callatis – Mangalia (IVth – IIIrd centuries before our era)*, Dacia, N.S. 5, 275 – 303.
- Preda, C. 1968, *Callatis²*, București.
- Preda, C. 1972, *Tariverde – așezare băștinașă sau fabrică histriană ?*, Pontica 5, 77 – 88.
- Preda, C. 1991, *Prämonetäre Zahlungsmittel in Form von Pfeilspitzen an der West-und Nordküste des Schwarzen Meeres*, Klio 73, 1, 20 – 27.
- Preda, C. 1998, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București.
- Rădulescu, A., Scorpan, C. 1975, *Rezultate preliminare ale săpăturilor arheologice din Tomis (Parcul catedralei, 1971 – 1974)*, Pontica 8, 9 – 54.
- Simion, G., Lăzurcă, E. 1980, *Așezarea hallstattiană de la Beidaud – Tulcea*, Peuce 8, 37 – 54.
- Stoian, I. 1962, *Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis*, București.
- Zaginailo, A.G. 1966, *Monetnye nahodki na Roksolanskom gorodišče (1957 – 1963 gg)*, Materiali po arheologii severnogo Pricernomoria 5, 109 – 129.

Über die Anfänge der Stadt Tomis

Zusammenfassung

Lange Zeit das Datum der Tomis – Gründung blieb unklar. Dankbar der neuen archaologischen und numismatischen Funde man weiss nun daß Tomis, in VI. Jh. v.Chr., ein Emporion war. Auf dem Grund der gleichen Funde, der Verfasser betrachtet daß Tomis eine Histria – Kolonie war. Für diese Ansicht sprechen auch einige antichen Quellen.